

HARRİYET BİÇER-STOU

TOM DAYININ DAXMASI

Tərcüməçi:
Hidayət

qanun nəşriyyatı

HARRIET BEECHER STOWE

**UNCLE
TOM'S
CABIN**

Harriyet ilk gənclik illərində Kentukkiyə gəlir. Burada zənci qulların dəhşətli həyatını kədərlə müşahidə edir. O, qaçqın kölələrə yardım göstərməyə başlayır. Daha sonra məzlumların əməyini yüngülləşdirmək – adi insan kimi yaşamalarını təmin etmək uğrunda mübarizəyə qoşulur. Roman adi təsvirlərdən ibarət süjet deyil. Yazıçının köləliyə qarşı fəryadıdır. Yazıçıya görə, quldarlıq ümumxalq faciədir. Bütün xalq bu faciədən çıxmağa can atmalıdır.

Harriet Beecher Stowe
Harriyet Biçer-Stou

UNCLE TOM'S CABIN
TOM DAYININ DAXMASI

Janr: roman
Yaş qrupu: 12+
Ölçü: 145x215 mm
Cild: yumşaq
Səhifə sayı: 544

Naşir:	Şahbaz Xuduğlu
Tərcüməçi:	Hidayət
Redaktor:	Cəlil Cavanşir
Korrektor:	Çiçək Quluzadə
Mətn dizaynı:	Rahilə Şamilqızı
Qapaq dizaynı:	Yekaterina Klimova

Qanun Nəşriyyatı
İstanbul Copyright Awards-ın qalibi
Bakı, AZ 1102, Tbilisi pr., 76
Tel: (+994 12) 431-16-62; 431-38-18
Mobil: (+994 55) 212-42-37
e-mail: info@qanun.az
www.qanun.az
www.fb.com/Qanunpublishing
www.instagram.com/Qanunpublishing

ISBN 978-9952-38-308-9

© Qanun Nəşriyyatı, 2026
© Harriet Beecher Stowe, 1852

Bu kitabın Azərbaycan dilinə tərcümə və yayım hüquqları Qanun Nəşriyyatına məxsusdur. Kitabın təkrar və hissə-hissə nəşri "Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa ziddir.

MÜNDƏRİCAT

Uşaqılıqda oxuya bilmədiyim kitab	7
---	---

I HİSSƏ

I FƏSİL. Oxucu "Humanist" adamla tanış olacaq	14
II FƏSİL. Ana.....	26
III FƏSİL. Ər və ata.....	30
IV FƏSİL. Tom dayının komasında axşam	36
V FƏSİL. Öz ağalarının dəyişməsinə canlı mülkiyyətin münasibətindən bəhs edir.....	51
VI FƏSİL. Qaçmağın üstü açıldı.....	59
VII FƏSİL. Ananın mübarizəsi.....	69
VIII FƏSİL. Xilas oldu!.....	84
IX FƏSİL. Məlum olur ki, senator da adicə bir adam imiş.....	101
X FƏSİL. Mal yola salındı.....	116
XI FƏSİL. Kəldə azad fikirlər baş qaldırır.....	128
XII FƏSİL. Tamamilə qanuni bir peşə haqqında bəzi məlumatlar.....	144
XIII FƏSİL. Kvakerlərin qəsəbəsində	167
XIV FƏSİL. Yevangelina	177
XV FƏSİL. Tomun təzə sahibi və bəzi başqa işlər barədə	188
XVI FƏSİL. Tomun sahibəsi və onun həyat əqidəsi	207
XVII FƏSİL. Azadlıq necə qorunur	232
XVIII FƏSİL. Miss Ofeliyanın müşahidələri və görüşləri.....	252

II HİSSƏ

XIX FƏSİL. Əvvəlkilərin davamı	274
XX FƏSİL. Topsi	299
XXI FƏSİL. Kentukkidə	318
XXII FƏSİL. “Ot quruyur, güllər solub saralır”	324
XXIII FƏSİL. Enrik	333
XXIV FƏSİL. Əcəl nişanəsi	342
XXV FƏSİL. Dərs	350
XXVI FƏSİL. Ölüm	356
XXVII FƏSİL. Vida	372
XXVIII FƏSİL. Qədər deyil!	380
XXIX FƏSİL. Kimsəsizlər	398
XXX FƏSİL. Kölə barakı	407
XXXI FƏSİL. Yolda	419
XXXII FƏSİL. Lənətlənmiş yerlər	426
XXXIII FƏSİL. Kassi	436
XXXIV FƏSİL. Kvarteron qadının tarixçəsi	445
XXXV FƏSİL. Talisman	459
XXXVI FƏSİL. Emmelina və Kassi	466
XXXVII FƏSİL. Azadlıq	474
XXXVIII FƏSİL. Qələbə	481
XXXIX FƏSİL. Hiyləgər plan	491
XL FƏSİL. Əzabkeş	504
XLI FƏSİL. Gənc sahibkar	512
XLII FƏSİL. Qəhrəmanı xəyali varlıq olan gerçək hadisə	520
XLIII FƏSİL. Hekayətimiz sona yaxınlaşır	528
XLIV FƏSİL. Xilaskar	539

UŞAQLIQDA OXUYA BİLMƏDİYİM KİTAB

Bu kitabı uşaqlıq və yeniyetməlik çağlarında oxumaq mənim yaşdılarımın nəsib olmayıb. Qara qullar dünyası haqqında az eşitməmişdik, xüsusilə ötən əsrlərin yeni zamanla – 1917-ci ilin oktyabr ayından sonrakı dövrlə müqayisələrində... tarixin ən qədim çağlarına da 1917-ci ilin pəncərəsindən baxırdılar və bizə təlqin etməyə çalışırdılar ki, yeni inqilab ölkədə, dünyanın çox yerində zülmün, əsarətin kökünü kəsib işıqlı günlərə çıxmışıq, “Kommunizm” deyilən cəmiyyət isə... dağların arxasında deyil, əlimizi uzatsaq, çatacaq... Əlbəttə, o şüarlarda, çıxışlarda, yazılarda inandığımız həqiqətlər də vardı, gerçəkliyi ağla batmayan, fəqət susa-susa dinlədiyimiz boş əfsanələr, cəfəngiyyatlar da.

Dahi Nizami Gəncəvini, Vilyam Şekspiri oxuyurduq, Məhəmməd Füzulini öyrənirdik, Şah İsmayıl Xətəinin şeirlərini axtarırdıq (“Şah” sözünə güllə atılan vaxtlar idi), Cəlil Məmməd-quluzadənin “Ölülər”, “Anamın kitabı”, Mirzə Ələkbər Sabirin “Fəxriyyə”si üzərində düşünürdük, “Kitabi Dədə Qorqud”dan başlamış “Koroğlu”ya, “Qaçaq Nəbi”yəcən neçə minillik söz incilərimiz parçadan tikilmiş aşırma cəfəngiyyatımıza sığmırdı. Anlayırdıq ki, tarix bu günə addım-addım gəlib çıxıb. Dünyanın həmişə mərdləri də olub, namərdləri də, Xeyirlə Şər üz-üzə dayanıb, Zalımla Məzlum, Ağa ilə Qul lap əzəl binədən vuruşublar və bu vuruş, bu duel bitən deyil, “bu gün də var, sabah da”.

Anlayırdıq ki, qocaman tarixin bütün mərhələlərində müdrik adamlar, humanist insanlar yaşadığı ölkənin siyasi fəaliyyət istiqamətindən, özünün milliyyətindən, irqindən, ictimai keçmişindən asılı olmayaraq, zülmə, ədalətsizliyə qarşı vuruşublar və bu yolda Şəhid olanlar az deyil.

Belə düşünürdük, belə böyüyürdük.

Yaşadılarımın uşaqlıq çağları volyuntarizm şüarlarını, gop-kələk çağırışlarını dinlədi. Amerika Birləşmiş Ştatları adlı nəhəng ölkə dinlədiyimiz bütün məruzələrdə, çıxışlarda, oxuduğumuz qəzetlərdə pislənir, zalımlar, təcavüzkarlar qazanı sayılırdı. Bir yandan da yeni şüarlar çıxdı meydana və uzun müddət çağırıldı: “ABŞ-yə çatmaq və onu ötüb keçmək!”

“1990-cı ildə Kommunizm qurmaq!” İçimizdə çox götür-qoy elədik: “zalımlığa” və “təcavüzkarlığa” çatmaq? Məgər indi ABŞ-də kommunizmdir ki, belə “sürət” götürmüşük?

O illərdə Amerika yazıçılarından ana dilimizə az-çox tərcümə olunan Mark Tven, Teodor Drayzer, Cek London və Ernest Heminqvey idi. “Şahzadə və dilənçi”ni, “Amerika faciəsi” və “Dahi”ni, “Martin İden”i, “Qoca və dəniz”i vərəqlədikcə etiraz harayımızı ucalda bilməsək də, məruzələrdə, çıxışlarda eşitdiklərimizə, qəzetlərdə oxuduqlarımıza öz içimizdə gülürdük: bəlkə, bu böyük yazıçıları da oktyabr inqilabı “ezam eləyib” Amerika Birləşmiş Ştatlarına?

Və yenə çox təəssüf eləyirəm ki, mənim yaşadılarım keçən əsrin böyük Amerika qadın yazıçısı Harriyet Biçer-Stounun kişi əli, kişi hünəri, kişi qeyrəti ilə yazdığı “Tom dayının daxması” romanını vaxtında oxuya bilmədilər.

* * *

H.Biçer-Stou 1811-ci ildə Konnektikut Ştatının Liçfild şəhərində ruhani ailəsində dünyaya gəlmişdir. Atası məşhur vaiz olsa da,

uşaqlarını dini kitablara yaxın buraxmamışdır. Tale gənc Harriyeti yeni ailə həyatında yenə din adamıyla görüşdürmüşdür – o, 1836-cı ildə ilahiyyat seminariyasının müəllimi Kelvin Stouya ərə getmişdir. Altı uşaq böyüdən ailə həmişə ehtiyac və qayğılar içində yaşasa da, Harriyet qələmdən heç vaxt ayrılmamış, iyirmi üç yaşında ikən çap etdirdiyi “Yeni ingilis həyatından oçerk” yazısından başlayaraq ədəbi fəaliyyətini ardıcıl davam etdirmişdir. “Meyflauer, yaxud poliqrimlərin əxlaqı və xarakterləri oçerkləri” toplusundan sonra dahiyanə “Tom dayının daxması” romanını (1852) yazmışdır.

İlk gənclik illərində Kentukkiyə gələn Harriyet qul zəncilərin ağır, dəhşətli həyatını kədərlə müşahidə etmiş, qaçqın kölələrə yardım göstərmiş, bu məzlumların zəhmətini yüngülləşdirmək – adi insan kimi yaşamaq uğrunda mübarizəyə qoşulmuşdur. “Tom dayının daxması” romanı adi təsvirlərdən ibarət süjet deyil. Yazıçının köləliyə qarşı fəryadıdır. Yazıçıya görə, quldarlıq ümumxalq faciəsidir və bütün xalq bu faciədən çıxmağa can atmalıdır.

Əlbəttə, köləlik dünyasının eybəcərliklərini cəsarətlə açan belə kəskin süjetli roman ilk dəfə çap olunandan sonra hamı tərəfindən obyektiv, yekdil müsbət fikirlə qiymətləndirilə bilməzdi. Yazıçıya ittihamlar yağdıranlar, onun təsvirlərinin real həyatdan aralı düşdüyünü irad tutanlar da vardı. Buna görə də Harriyet Biçer-Stou ələcsiz qalıb müvafiq mətbuat məlumatlarını, hətta məhkəmə protokollarını, şəxsi məktubları və sair sənədləri toplayıb ““Tom dayının daxması”na açar” kitabını (1853) yazır.

Qulların azadlıq problemi Biçer-Stounun yaradıcılığında “Tom dayının daxması” romanı ilə bitmir. 1856-cı ildə qələmə aldığı “Dred, yaxud lənətlənmiş dərin bataqlıq haqqında povest” müəllif plantasiya sahiblərinin maariflənməsi, humanistləşməsi yoluyla zəncilərin həyatının yaxşılaşmasına inamını itirir. Çünki romanda göstərildiyi kimi, humanist, xeyirxah bir plantasiyaçı qəflətən ölə

bilər (romanın qəhrəmanı Nina Qordonun taleyi kimi), onun yerini zalım plantasiyaçı tutur. Ayrı-ayrı plantasiyaçıların xeyirxahlığı, və humanizmi zənci qulların ağır problemlərini həll edə bilməz. Bəs çıxış yolu nədədir? Qiyamda? Üsyanda? Deməli, qan tökülməlidir?! Bu məqamda yazıçı humanist mövqe tutur, hökuməti zənci qulların azadlığını təmin etmək üçün təcili tədbirlər görməyə çağırır.

Hər iki roman qısa müddətdə Avropaya, Asiyaya da yayılır və yazıçıya dünya şöhrəti bəxş edir. Və bu şöhrətin, populyarlığın ardınca yazıçı qadın ağır mənəvi sarsıntılar keçirir – böyük oğlu “günahını boynuna almayan günahkar” kimi qətl edilir.

Biçer-Stounun altmış-yetmişinci illərində qələmə aldığı “Müqəddəs elçiliyi”, “Orr adasının ağsaqqalları” və başqa əsərlərində yeni ingilis mövzusuna qayıdır, “Ledi Bayrorun bəraəti” pamfleti ədəbi hadisə kimi səslənir.

“Arvadım və mən” (1871), “Ağ-çəhrayı istibdad” (1871), “Biz və bizim qonşular” (1875), “Poqenaklar ailəsi” (1878) roman və povestləri nisbətən sükutla qarşılanır. Bu əsərlərin süjetlərində Biçer-Stou yaradıcılığına xas olmayan bədbinlik duyulur, bəzən oxucunu yoran həddindən çox faciələr, ölümlər təsvir olunur. Böyük yazıçının keçdiyi əzablı yolların, həyəcanların, ehtiyacların, oğul itkisinin sənətdə əks-sədasıydımı həmin təsvirlər – faciələr və ölümlər?! Ona görəmi böyük yazıçı ömrünün son illərində Floridadakı şəxsi villasında öz arzusuyla tək-tənha yaşayır?

Harriyet Biçer-Stounu dünyaya tanıdan “Tom dayının daxması” romanı yarandığı vaxtdan.... indiyədək ciddi mübahisələr, əks münasibətlər doğurmuşdur. Təkcə 1852–1855-ci illərdə Cənubi Amerika yazıçıları, hətta “savadlı” zənci qələm sahibləri “Tom dayı”ya “qarşı” on dörd roman yazmışlar. Bu əsərlərin müəllifləri H.Biçer-Stounun real təsvirlərini, canlı müşahidələrini, əsl sənətkar təxəyyülünü cəfəngiyyat sayır, onu mövcud cəmiyyətə qarşı